

УДК 339.9:517.521

ІНСТИТУЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА В СИСТЕМІ ЧИННИКІВ ТРАНСКОРДОННОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ РЕГІОНІВ: ПРОСТОРОВИЙ І СЕКТОРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

В.А. Чемерис¹, К.К. Куцаб-Бонк²

Досліджено особливості впливу інституційної інфраструктури на розвиток прикордонних сільських територій у контексті поширення конвергенції у соціально-економічному просторі між Україною та ЄС. Виявлено основні інституційні бар'єри, які обмежують транскордонну конвергенцію в аграрному секторі транскордонного регіону. Окреслено пріоритетні ланки інституційної інфраструктури у прикордонних областях України, які потребують удосконалення з метою стимулювання транскордонних конвергентних процесів. Сформульовано відповідні пропозиції для органів державної влади і місцевого самоврядування.

Ключові слова: інституційна інфраструктура, інфраструктурне забезпечення, транскордонне співробітництво, транскордонна конвергенція, транскордонний регіон, транскордонні ринки.

Вступ. Активізація усіх форм європейської інтеграції України, яка відбувається після підписання Угоди про асоціацію з ЄС, чинить значний позитивний вплив на розвиток транскордонного співробітництва між прикордонними областями України та їх сусідами із країн-членів ЄС. Водночас, існує низка проблем, які обмежують інтенсифікацію економічних взаємодій у транскордонному просторі між Україною та ЄС, знижуючи цим самим потенціал транскордонної конвергенції у цьому транскордонному регіоні. Передусім це стосується рівня розвитку інституційної інфраструктури по різні боки кордону, що актуалізує наукові дослідження, спрямовані на виявлення резервів удосконалення цієї інфраструктури у транскордонному просторі між Україною та ЄС із метою вирівнювання пропорцій економічного розвитку та поширення конвергентних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми транскордонного співробітництва України та ЄС в умовах поглиблення європейської інтеграції нашої держави висвітлено у численних публікаціях українських науковців. Зокрема, варто виділити наукові праці В. Борщевського, С. Гакмана, В. Гоблика, В. Засадко, Н. Мікули, А. Мокія, Н. Павліхи, С. Роман та інших учених.

При цьому значну увагу дослідники приділяють інституційним аспектам розвитку транскордонного співробітництва у контексті вирівнювання пропорцій економічного розвитку по різні боки кордону. Наприклад, С. Гакман акцентує увагу на значній ролі єврорегіонів у контексті інституціоналізації транскордонного простору між Україною та ЄС. Зокрема, він зазначає: "Найбільш високий рівень інституціоналізації серед усіх форм регіонального транскордонного співробітництва на рівні місцевих органів влади мають єврорегіони. Вони сприяють вирішенню, принаймні, двох принципових завдань. Перше – приведення суб'єктів об'єднаної Європи до форм найбільш прийнятних для їх економічної (у широкому сенсі слова) самодостатності. Друге – це відпрацювання механізму співробітництва і взаємодії, який характерний для вже існуючих тех-

нологій в Євросоюзі. Встановлення такого типу співробітництва в рамках відповідної діяльності європейських інститутів забезпечує для них постійне співвідношення з сучасними європейськими стандартами" [2].

Таке бачення перегукується із науковою позицією В. Борщевського, на думку якого, єврорегіони є тим полігоном, який дає змогу адаптувати значну кількість інституційно-правових актів та організаційно-управлінських аспектів функціонування ЄС на регіональному ґрунті сусідніх країн, які прагнуть долучитися до цього об'єднання, створюючи дієву систему спільного із ним транскордонного співробітництва [1, с. 119].

Роман С. зазначає, що досвід зарубіжних країн, які на сьогодні динамічно розвиваються, свідчить, що прикордонні території були не останнім фактором їх економічного росту – дуже часто вони ставали центрами зосередження економічної активності і допомагали інтеграції усієї економічної системи країни до світового господарства [7, с. 267].

З погляду В. Гоблика, ефективність використання інституційно-організаційних засобів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, розташованих між Україною та ЄС, значною мірою залежить від рівня нормативно-правової урегульованості процесів транскордонної співпраці, а також від характеру інституційно-правового забезпечення механізмів його активізації. [3, с. 20]

Разом із цим, окремі науковці концентрують свої наукові інтереси у секторальній площині, досліджуючи передусім особливості інституціоналізації транскордонного простору між Україною та ЄС у контексті розвитку пріоритетних сфер економічного співробітництва між прикордонними областями України та їх сусідами із країн-членів ЄС. Зокрема, впродовж останніх років значну увагу приділяють інституційному забезпеченню транскордонної співпраці в аграрному секторі економіки, який виступає одним із локомотивів європейської інтеграції України на сучасному етапі її розвитку.

У цьому зв'язку доцільно відзначити бачення Ю. Губені, який наголошує на тому, що євроінтеграційні процеси на загальнодержавному та регіональному рівнях повинні супроводжуватися відповідними інституційними змінами, зокрема формуванням сприятливого інвестиційного клімату та підприємницького середовища в аграрному секторі економіки, інституціоналізацією транскордонних аграрних ринків тощо [4].

Науковці Інституту регіональних досліджень НАН України, у розвиток цієї тези, стверджують, що існує істотна відмінність між функціонуванням ринкових інститутів, які забезпечують розвиток аграрного сектору економіки в країнах ЄС та в Україні. Насамперед, йдеться про те, що спрямованість мислення суб'єктів аграрного ринку в Україні визначається їхньою переконаністю, що неформальні інститути є ефективнішими за формальні з погляду перспективи досягнення власних цілей. Натомість, у країнах ЄС, особливо у "старих" європейських демократіях, переважає орієнтованість на першочергове використання формальних інститутів, уособлених у відповідних законах, нормативах і регламентних процедурах [6, с. 118].

Це перегукується із баченням В. Магаса, який зазначає: "Значна частина актуальних в Україні проблем, таких як корупція, високе податкове наванта-

¹ доц. В.А. Чемерис, д-р екон. наук – Львівський НУ ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького;

² здобув. К.К. Куцаб-Бонк, канд. екон. наук – ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Дольнішого НАН України"

ження, складність ведення бізнесу тощо, є результатом живучості колективістських цінностей рівності та справедливості, за якими державі відводиться виконання функцій перерозподілу та патерналізму" [5, с. 186].

Водночас, у працях більшості українських дослідників проблеми інституційного забезпечення розвитку транскордонних ринків та секторальні аспекти європейської інтеграції України на рівні окремих прикордонних регіонів розглядають, як правило, відособлено одне від одного. Це зумовлює потребу проведення системних наукових розвідок, спрямованих на виявлення резервів удосконалення інституційної інфраструктури транскордонного регіону між Україною та ЄС з метою поширення конвергентних процесів у його межах, як у просторовому, так і в секторальному вимірах одночасно.

Мета роботи – визначити основні проблеми розвитку інституційної інфраструктури у транскордонному просторі між Україною та ЄС, які обмежують можливості соціально-економічної конвергенції, передусім у найбільш важливих секторах економіки, зокрема у сфері сільськогосподарського виробництва та розвитку транскордонного аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка та характер розвитку конвергентних процесів у соціально-економічному просторі транскордонного регіону між Україною та ЄС визначаються не тільки кількісними параметрами торговельного та інвестиційного співробітництва між прикордонними регіонами України та сусідніх із нею держав. Значний вплив на потенціал транскордонної конвергенції регіонів чинять також інституційні чинники, передусім якість інституційної інфраструктури прикордонних територій кожної із держав – учасниць транскордонної співпраці.

Систематизуючи елементи інституційної інфраструктури транскордонного регіону між Україною та ЄС у контексті активізації конвергентних процесів у його межах, доцільно виокремити ключові функції кожного із них та механізми їх впливу на поширення соціально-економічної конвергенції між прикордонними регіонами України, з одного боку, та Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії, з іншого.

Аналізуючи механізми впливу основних елементів інституційної інфраструктури на поширення конвергентних процесів у соціально-економічному просторі транскордонного регіону між Україною та ЄС, першочергову увагу доцільно акцентувати на діяльності інституцій, орієнтованих на поглиблення транскордонного співробітництва в основних секторах економічного співробітництва.

Наприклад, якщо аналізувати сучасний етап європейської інтеграції України, то одним із таких секторів є аграрний, а ключовими ланками інституційної інфраструктури, які забезпечують соціально-економічну конвергенцію прикордонних регіонів у процесі функціонування транскордонного аграрного ринку, є: аграрні палати, агроіндустріальні парки, агротехнопарки, транскордонні аграрні кластери та агробізнес-інкубатори тощо.

На жаль, доводиться констатувати, що діяльність вказаних інституцій у прикордонних регіонах України, які межують з ЄС упродовж тривалого періоду часу, продовжує залишатися малорезультативною, незважаючи на ті значні позитивні зміни, які відбулися в розвитку інституційно-правового забезпечення тран-

скордонного співробітництва між Україною та ЄС протягом останніх років. Передусім це стосується фактичної відсутності нових організаційних форм у процесі розвитку транскордонного співробітництва, зокрема аграрно-технологічних та аграрно-наукових парків, транскордонних агроіндустріальних зон тощо.

Для транскордонного регіону, який займає значну площу та налічує велику кількість суб'єктів господарювання низька інтенсивність інноваційних інституційних структур є доволі проблемною. Адже брак сучасних транскордонних інституцій і фактична відсутність нових форм транскордонного співробітництва в аграрному секторі економіки унеможливають активізацію конвергентних процесів на основі зближення економічних показників і стандартів ведення аграрного бізнесу по різні боки кордону. А також сприяти підвищенню якості життя сільського населення, яке становить переважну частину всіх мешканців транскордонного регіону між Україною та ЄС. Це також призводить до зниження якості людського та соціального капіталу, консервування соціальних проблем, вичерпування ресурсного потенціалу та укорінення інституційних дисфункцій.

Іншою проблемою формування сучасної інституційної інфраструктури транскордонного аграрного ринку, спрямованої на поширення конвергентних процесів у його межах, є недоліки маркетингового забезпечення соціально-економічної конвергенції у прикордонних областях України. Зокрема, це стосується недостатньої інтенсивності проведення виставково-ярмаркових заходів, спрямованих на популяризацію спільного економічного потенціалу сусідніх прикордонних територій України та їх відповідників із Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії. Зокрема, можна констатувати, що в цьому транскордонному просторі фактично не проводять регулярні ділові форуми та інвестиційні ярмарки, спрямовані на популяризацію його інвестиційного потенціалу в середовищі потенційних інвесторів та ділових партнерів із країн ЄС та інших розвинених держав світу. Натомість, більшість виставково-ярмаркових заходів, які здійснюються з метою висвітлення інноваційних досягнень аграріїв, мають переважно локальний та епізодичний характер і орієнтуються на активізацію транскордонного співробітництва у вузькому спектрі вирішення сільськогосподарських проблем, насамперед у галузі рослинництва.

Не можна оминати увагою і фактичну відсутність транскордонних інституцій, діяльність яких спрямована передусім на виконання специфічних функцій маркетингу сільських територій у межах усього транскордонного простору між Україною та ЄС, не кажучи вже про ефективне просування інтересів відповідних територій та популяризацію їх сільськогосподарського потенціалу на рівні третіх держав. Більше того, доводиться констатувати, що навіть агроформування та підприємницькі структури, діяльність яких спрямована на ведення транскордонної економічної діяльності, недостатньо ефективно застосовують маркетингові засоби просування власних інтересів. Адже більшість із них не володіють ані необхідними фінансовими ресурсами, ані достатнім кадровим потенціалом для впровадження сучасних маркетингових інструментів у практику своєї управлінської діяльності.

Ця проблема корелюється із відсутністю в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському тран-

скордонних регіонах розвиненої інституційної інфраструктури, орієнтованої на стимулювання транскордонних конвергентних процесів. Передусім це стосується транскордонних аграрних кластерів. Адже, виступаючи невід'ємною складовою частиною еволюції транскордонних ринків, саме кластерні структури чинять вирішальний вплив на поширення конвергентних процесів між прикордонними територіями сусідніх країн. Водночас, у транскордонному просторі між Україною та ЄС, сьогодні не функціонує жодного реального аграрного кластера, спроможного стимулювати конвергенцію.

Загалом, підсумовуючи результати оцінювання різних аспектів розвитку інституційної інфраструктури транскордонного аграрного ринку в контексті поширення конвергенції в межах транскордонного регіону між Україною та ЄС, доводиться констатувати наявність значних проблем, а також резервів удосконалення окремих ланок цієї інфраструктури на основі впровадження сучасних підходів до розвитку транскордонного співробітництва.

Передусім, це стосується оптимізації системи інституційно-організаційного забезпечення транскордонного співробітництва, зокрема в аграрному секторі економіки, на основі гармонізації діяльності адміністративно-управлінських інститутів по різні боки кордону. У цьому контексті потрібно акцентувати першочергову увагу на приведенні діючої в Україні моделі управління прикордонними сільськими територіальними громадами до вимог і стандартів адміністративно-територіального устрою ЄС.

Так, органи державної влади мають сприяти еволюції інституційної інфраструктури транскордонного регіону між Україною та ЄС шляхом нарощування адміністративної та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування сільських територіальних громад, спрямованої на стимулювання інноваційного розвитку інститутів транскордонного аграрного ринку, забезпечуючи цим самим належні передумови для ефективного функціонування агробізнесу і сільськогосподарського підприємництва.

Треба також зазначити, що важливого значення при цьому треба надавати нівелюванню диспропорцій в інституційно-організаційному забезпеченні конвергентних процесів по різні боки кордону, з метою вирівнювання секторальних пропорцій розвитку в межах транскордонного регіону між Україною та ЄС. Для цього потрібно забезпечити послідовну трансформацію низки неформальних інститутів, які визначають якість людського та соціального капіталу у прикордонних областях України. Тому формування сучасних елементів інституційної інфраструктури, спрямованих на еволюцію неформальних інститутів, передусім тих, що укорінені в сільській економіці, має важливе значення у контексті подальшого удосконалення інституційного середовища транскордонної конвергенції між Україною та ЄС.

Окреслюючи пріоритети модернізації інституційної інфраструктури у транскордонному регіоні між Україною та ЄС, зокрема у секторальному контексті транскордонної конвергенції аграрного ринку, не можна оминати увагою однієї із ключових проблем розвитку сільського господарства у прикордонних регіонах України, що межують з ЄС, а саме – домінування господарств населення, як у виробництві більшості видів сільськогосподарської продукції, так і

в землеволодінні та землекористуванні. Водночас, з огляду на низький рівень товарності та фінансової забезпеченості цих господарств, вони виявляються не спроможними впроваджувати необхідних для сучасного етапу розвитку аграрного ринку транскордонного регіону матеріально-технічних, технологічних, маркетингових, управлінських та інших інновацій. Тому тільки об'єднуючись у кооперативи вони отримають змогу знизити власні трансформаційні та транзакційні витрати до такого рівня, який дасть їм змогу акумулювати достатній рівень фінансових ресурсів, потрібних для реалізації інноваційно-інвестиційних проектів.

Водночас, розвиток сільськогосподарської кооперативної структури потребує специфічного удосконалення інституційної інфраструктури у транскордонному просторі між Україною та ЄС, орієнтованого на поширення ринкових механізмів самоорганізації та конкуренції. Адже розвиток сільськогосподарської кооперативної структури залежить від наявності багатьох необхідних передумов для мотивування селян об'єднуватися в кооперативи, насамперед виробничі. Зазначені передумови доцільно створювати з огляду на існування трьох взаємопов'язаних площин, які поєднують інфраструктуру аграрного ринку транскордонного регіону з розвитком сільськогосподарської кооперативної структури у прикордонних областях України: інституційно-правової, інституційно-організаційної та інституційно-психологічної.

У сучасних соціально-економічних умовах особливу увагу доцільно приділяти інституційно-психологічній площині. Адже еволюція суспільної свідомості селян пов'язана з усіма ланками соціально-економічного розвитку та конвергенції транскордонного простору між Україною та ЄС на основі підвищення ефективності функціонування сільської економіки. З одного боку, вона торкається реалізації різного роду місцевих ініціатив, а з іншого – зміни ставлення до якості життя сільського населення, а також до норм його соціальної поведінки, зокрема і до самовідтворення якості людського капіталу прикордонних сільських територій. Адже нове бачення, яке впливає з еволюції суспільної свідомості сільських мешканців, однозначно позитивно впливає як на інвестування коштів у розвиток сільської медицини, сільської освіти та сільської культури, так і на удосконалення транскордонної транспортної та комунальної інфраструктури, а також на становлення сучасних моделей екологічної поведінки селян.

Ефективність інтеграції формальних та неформальних інститутів у зазначеному вище контексті значною мірою залежить від управлінської якості органів державної влади та місцевого самоврядування, а також від дієвості інституцій, дотичних до сталого розвитку сільської економіки, враховуючи менеджмент суб'єктів господарювання аграрного ринку в межах транскордонного регіону. Саме вони забезпечують якісне управління об'єктами інституційної інфраструктури, що, своєю чергою, підвищує якість планування, контролю, координації та мотивації суб'єктів господарювання, а відтак і сприяє поширенню конвергентних процесів у транскордонному просторі між Україною та ЄС. Це відбувається завдяки формуванню та функціонуванню таких важливих транскордонних інституційних ланок, як сільськогосподарські кооперативи, дорадчі служби, аграрні кластери, аграрно-технологічні та агронаукові парки, агропромислові зони тощо. Їх діяльність істотно обмежує або і цілковито ліквідує різного ро-

ду інституційні бар'єри та інституційні дисфункції, що обмежують транскордонну конвергенцію економіки сільських територій.

Отже, гармонійне поєднання регуляторних інструментів і ринкових важелів у функціонуванні механізмів модернізації інституційної інфраструктури транскордонного простору між Україною та ЄС із врахуванням інтересів сталого розвитку прикордонних сільських територій у сучасних соціально-економічних умовах виступає одним з головних пріоритетів розвитку інституційної інфраструктури з метою стимулювання транскордонної конвергенції.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про значно вищий рівень розвитку інституційної інфраструктури транскордонного співробітництва у прикордонних регіонах країн-членів ЄС порівняно з Україною. Це зумовлює потребу активізувати інноваційні процеси у розвитку інституційного забезпечення прикордонних з ЄС областей України, передусім у ключових секторах економіки, враховуючи сільське господарство.

Перспектива подальших досліджень у цьому напрямі пов'язана з вивченням досвіду сусідніх із Україною країн-членів ЄС, зокрема Польщі, щодо формування дієвих моделей розвитку транскордонної інфраструктури з метою поширення конвергентних процесів у спільному транскордонному просторі з ЄС, передусім у межах сільських територій.

Література

1. Борщевський В. Україна і Польща в умовах розширеного ЄС: економічна оптимізація та глобальне партнерство : монографія / Віктор Борщевський. – Львів : Вид-во "Аверс", 2009. – 244 с.
2. Гакман С. Міжрегіональне співробітництво як фактор європейської інтеграції України / Сергій Гакман. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://www.cprk.cv.ua/279.php/>.
3. Гоблик В. Інституційно-правові аспекти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах у контексті європейської інтеграції / Володимир Гоблик // Інвестиції: практика та досвід : наук. журнал. – 2015. – № 3. – С. 19-22.
4. Губені Ю. Інтеграційні приготування Чеської республіки до вступу в ЄС: висновки та уроки для аграрної політики України / Юрій Губені. [Електронний ресурс]. – Доступний з <https://elibrary.nubip.edu.ua/13649/1/12gye.pdf/>.
5. Магас В. Ідеологічні засади формування конкурентної економіки в Україні / Василь Магас // Лібералізм, посткомунізм і реформи : зб. наук. праць. – Львів : Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2016. – 260 с. – С. 180-190.
6. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : монографія / НАН України. – Львів : Вид-во ІРД, 2012. – 216 с.
7. Роман С. Інноваційні можливості транскордонного співробітництва та його реалізація в процесі входження України в європейську інтеграційну структуру / Світлана Роман // Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому східному кордоні Європейського Союзу : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Ужгород, 2012. – С. 266-275.

Надійшла до редакції 19.07.2016 р.

Chemerys V.A., Kutsab-Bonk K.K. Институциональная инфраструктура в системе факторов трансграничной конвергенции регионов: пространственный и секторальный аспекты

Исследованы особенности влияния институциональной инфраструктуры на развитие приграничных сельских территорий в контексте распространения конвергенции в социально-экономическом пространстве между Украиной и ЕС. Выявлены основные институциональные барьеры, которые ограничивают трансграничную конвергенцию в аграр-

ном секторе трансграничного региона. Очерчены приоритетные составляющие институциональной инфраструктуры в приграничных областях Украины, которые требуют усовершенствования с целью стимулирования трансграничных конвергентных процессов. Сформулированы соответствующие предложения для органов государственной власти и местного самоуправления

Ключевые слова: институциональная инфраструктура, инфраструктурное обеспечение, трансграничное сотрудничество, трансграничная конвергенция, трансграничный регион, трансграничные рынки.

Chemerys V.A., Kutsab-Bonk K.K. Institutional infrastructure in the system of factors of cross-border convergence of regions: the spatial and sectoral aspects

The features of the influence of the institutional infrastructure for development of cross-border rural areas in the context of the spread of convergence in the socio-economic space between Ukraine and the EU are studied. The main institutional barriers that limit cross-border convergence in the agricultural sector of cross-border region have identified. The priority components of the institutional infrastructure in the border areas of Ukraine who require improvements with the aim of cross-border convergence stimulating have outlined. Proposals for state bodies and for local self-governments are formulated.

Keywords: institutional infrastructure, infrastructure provision, cross-border cooperation, cross-border convergence, cross-border region, cross-border markets.

УДК 336.27:351.862.4

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

І.Р. Чуй¹, О.В. Мицак²

Розглянуто проблеми забезпечення ефективної системи управління борговою безпекою держави з позицій вдосконалення методологічних засад оцінювання її рівня. Проаналізовано основні методики оцінювання боргової безпеки у світовій практиці, а саме: традиційний аналіз витрат-ризиків, стрес-тестування, оцінювання фіскальної волатильності, а також проведено порівняння основних боргових індикаторів і їх граничних значень у працях вітчизняних вчених. Визначено недоліки інтегрального оцінювання боргової безпеки держави. Виходячи з потреби виявлення наявних зон вразливості фінансової системи, сумарний рівень боргової безпеки запропоновано визначати на основі оцінки окремих рівнів ризиків та джерел потенційних загроз борговій стійкості держави.

Ключові слова: боргова безпека, боргова стійкість, індикатори боргової безпеки, загрози борговій стійкості, боргове навантаження, кредитний рейтинг.

Вступ. Інструментом оцінки боргової безпеки як специфічного стану й водночас спроможності фінансової системи держави та її окремих складових частин виконувати свої боргові зобов'язання є система індикаторів боргової безпеки. Контроль за борговими індикаторами спрямований на моніторинг чутливості фінансової системи до внутрішніх та зовнішніх шоків, що по-різному впливають на окремих суб'єктів фінансових відносин і зв'язки між ними. Боргова політика нашої держави у контексті визначення переліку боргових індикаторів, методики їх обчислення та дотримання граничних меж на сучасному етапі

¹ доц. І.Р. Чуй, канд. екон. наук – Львівський торговельно-економічний університет;

² доц. О.В. Мицак, канд. екон. наук – Львівський торговельно-економічний університет